

אמרו בשם רבי יוחנן: בכל מתרפאים חוץ מעצי אשרה, מגילוי עריות ומשפיות דמים – שכל אלו אינם נדחים מפני פיקוח נפש. אבל שאר איסורי תורה – מותר להתרפאות בהם במקום סכנה.

א. ריפוי בעצי אשרה; פרשו ראשונים התוס' ועוד ראשונים, דוקא כשהם מייחסים את הריפוי לאליל, וכגון שנעשה על ידי לחש וכדו' ועלול לטעות אחר עבודה זרה, אך אם יכול להתרפא מכל עץ, אין איסור גם אם הובא לו במקרה מעצי אשרה. ויש אוסרים בכל אופן משום 'ולא ידבק בידך מאומה מן החרם' שהוא מאבזירייהו דעבודה זרה (ער"ן – עפ"י ירושלמי בע"ז; וע' חדושי הר" דוד ומאירי וריטב"א כאן ורא"ה ע"ז כו: וכן הובאה דעה זו ביו"ד קנה, ב. וע' מנחת חינוך רצו, טו. [ודעה ראשונה נוקטת שלא ידבק' אינו מאבזירייהו. ויש לחקור לפי דעה זו אם התרו בו משום 'לא ידבק' ועבר ונתרפא בעצי אשרה, האם לוקה משום לאו זה או שמא לאו זה הותר אלא שנאסר מצד 'אבזירייהו' שנראה כמודה בה או שמא יסרך. והרמב"ם כתב שלוקה, אך יתכן שסובר כהר"ן. עפ"י הגרשז"א]. וי"א שאעפ"י שאין זה אלא איסור מדרבנן מפני החשד, אסור אפילו במקום סכנה. ערשב"א ע"ז יב. הובא בטור יו"ד קמט; בהגר"א קנ, ד).
ב. באותם דברים שאסור לו להתרפאות, אם עבר ונתרפא עונשים אותו ב"ד העונש הראוי לאותה עבירה (עפ"י רמב"ם יסוה"ת ה,ו. ואינו דומה למי שאנסוהו לע"ז וכד' ועבר ולא נהרג שנידון כאנסו ופטור לדעת הרמב"ם – כי כאן לא היה אונס ישיר על העבירה אלא מרצונו הלך ועשה מעשה כדי להינצל מחלו. עפ"י אור שמח ועוד).

חולה שאין בו סכנה אסור לו להתרפאות באיסורי תורה אבל מותר להתרפאות שלא כדרך הנאתם [ואין בכלל זה מכה בעלמא, שאין זה בגדר 'חולי'. ראשונים], חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב שאסורים אפילו שלא כדרך הנאתם.

א. איסורי הנאה דרבנן; מותר להתרפאות בהם אפילו בדרך הנאתם ובחולה שאין בו סכנה (תורת האדם לרמב"ן; ראבי"ה תנו. וכן נקטו שאר פוסקים; שו"ת הריב"ש רנה; תשב"ץ ח"ג נח [ולפי"ז יש להוכיח שערלת חו"ל דאורייתא, שהרי המעשה בגוהרקי דערלה בחו"ל היה ואעפ"כ לא התירו אלא בשלא כדרך. עפ"י פני יהושע]), אבל באיסור עבודה זרה, אפילו בדרבנן החמירו באכילה [אך לא בשאר הנאות], כגון סתם יינם או אפר עצי עבודה זרה (עפ"י רמ"א יו"ד קנה, ג). ויש ראשונים שאוסרים לאכול אפילו שאר איסורים דרבנן לחולה שאין בו סכנה אבל בהנאה מותר (ע' תורת האדם, ריטב"א רבנו דוד ומהר"ם חלאוה כאן. וכן פסק הרמ"א ביו"ד קנה, ג). ויש מי שצדד לומר שמא אף בהנאה יש לאסור (ער"ן כאן ובע"ז).

ב. אף איסורי אכילה שלא כדרך אכילתם מותרים לחולה שאין בו סכנה (מרדכי ואגודה בשם ראבי"ה, מובא בש"ך יו"ד קנה סק"ד). וכן מותר לאכלם עם דבר מר המעורב בהם, שאין הנאה לחיך (עפ"י רמב"ם יסוה"ת ה,ח).

ג. אין מתירים שום דבר איסור לחולה, אם יוכל לעשות הרפואה בהתר כמו באיסור, אעפ"י שצריך לשהות קצת קודם שימצא ההתר – מאחר ואין סכנה בדבר (תשובת הרשב"א, מובאת בבית יוסף וברמ"א יו"ד קנה, ג. ולבהגר"א שם אף אם הוא חולה שיש בו סכנה יש לעשות בהתר כל שאין חשש סכנה בהשהיה).

דיני מסירות נפש על מצוות התורה – בסנהדרין עד.

דפים כה – כו

מו. הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו מאיסורי הנאה, האם היא מותרת או אסורה; כאשר אפשר לו בלעדה או אי אפשר, כשמתכוין ליהנות וכשאינו מתכוין?

הנאה מאיסור הבאה לו לאדם בעל כרחו –

אפשר לו להיבדל ממנה (בלא טורח גדול. תוס') וגם מתכוין להנות ממנה – אסור לכולי עלמא. אינו מתכוין להנות – לרבי יהודה ודאי אסור, שלשיתו אינו מתכוין כמתכוין. לרבי שמעון; ללשון אחת בגמרא אביי התיר ורבא אסר (שסובר לא התיר ר"ש 'אינו מתכוין' אלא כשאי אפשר). וללשון אחרונה בין לאביי בין לרבא מותר.

אי אפשר לו להיבדל (אלא בטורח גדול. תוס') ומתכוין להנות – לפי לשון אחת, אסור לדברי הכל. וללשון אחרת, לרבי שמעון אסור (שהכל תלוי בכונתו, והרי מתכוין). ולרבי יהודה, אביי התיר ורבא אסר. ואם אינו מתכוין להנות – מותר. (ופרשו התוס' ועוד ראשונים שלפי לשון ראשונה אסור באופן זה לרבי יהודה. וכן דעת רבי ירמיה (בשבת כט) וכדעה זו הולכת הסוגיא בכתובות ה).

העלו בגמרא את רבא לפי הלשון הראשונה ב'תיובתא', הלכך אינו מתכוין מותר לרבי שמעון אפילו בשאפשר.

א. הלכה כרבי שמעון ורבא, כלשון אחרונה. נמצא מתכוין אסור לעולם, אף בשאי אפשר, ואינו

מתכוין מותר לעולם, אף בשאפשר (עפ"י רי"ף וש"ר כאן; רמב"ם מאכ"א יד, יב ורדב"ו. ולפירוש בני נרבונא (בתוס' קדושין נב.) הלכה כאביי במחלוקת זו [שהיא הלמ"ד של 'יעל קגם' לפירושם]. וכנראה הכוונה לפי לשון ראשונה שנחלקו אליבא דר"ש באפשר ולא קמכוין, ופסקו כאביי להקל מפני שהשיבו בגמרא על רבא. אבל לל"ב הלא מחלוקתם אליבא דרבי יהודה ואין הלכה כמותו).

ב. כתבו התוס' והרא"ש: 'אינו מתכוין' שאמרו – כשאינו 'פסיק רישיה' אבל 'פסיק רישיה' הרי

זה כמתכוין (וע' קובץ שעורים וברכת אברהם, מתי נחשב שאינו 'פס"ר'). ודוקא באיסור תורה, אבל באיסור דרבנן מותר. (ע"ע מגן אברהם שיד סק"ה; אגרות משה או"ח ח"א מח. ולפי"ו אתי שפיר הוכחת אביי משיבה בצל ההיכל, והלא אף שלשיתו קשה דהוי פס"ר. אך י"ל שידעו אף בשאלה שהנאת הצל אינה אסורה מדאורייתא, או י"ל שאין זה פס"ר כי שמא גם אם היתה הדרשה במקום אחר יתכן והיה יושב בצל).

ואולם דעת הר"ן (חולין פרק ז) ומהר"ם חלאוה (כאן) ועוד (וכן משמע מסתימת דברי הרמב"ם – אחיעזר ח"ג נז, ח), שאין אומרים 'פסיק רישא' בהנאה, ואינו נחשב 'נהנה' ממש כל שאינו מתכוין לה. מלבד בחלבים ועריות שאע"פ שאינו מתכוין חייב, שכן נהנה (ר"ן).

ג. כתב מהר"ם חלאוה: באיסורי 'כרת' החמירו גם בשאפשר ולא מכוין, שמא יתכוין ליהנות.

כמו כן מבואר בגמרא (ב"ב נו: וברשב"ם) לענין הסתכלות בערוה, שאם יש דרך אחרת אסור לעבור במקום שהנשים מגלות זרועותיהן אעפ"י שעוצם עיניו, והרי זה 'אפשר ולא מכוין' ואעפ"כ אסור – שמא יתכוין ויסתכל [אם משום ששונה איסור עריות לפי שנפשו של אדם מחמתו (חפץ חיים הל' לה"ר באר מים חיים ו, יד), או משום שיש לחלק בין איסור הנאה לאיסור הרהור (עפ"י ברכת אברהם כאן. וע"ע דבר שמואל)].

ד. מדברי רש"י (בד"ה אין בהן) משמע שבאיסור דרבנן יש להתיר בדלא אפשר ומכוין. והתוס' חולקים. ואולם גם לפי התוס' יש לשמוע להתיר במקום צורך גדול [כעין האומנים הנכנסים לתקן, שמן הדין אין לחוש להנאתם, מאחר וכניסתם לצורך תיקון].

לאור זאת נראה שישראל שהסיק בשבת הסקה מרכזית בבנין מגורים, במקום צורך גדול יש להתיר לדיירים האחריים לשהות בביתם שהוחם על ידי האיסור ואף על פי שנהנים מהחום, ואינם מחויבים לסגור את מקום הכנסת החום ולמנוע את כניסתו – שהרי זה כ'לא אפשר ומיכוין' באיסור דרבנן [– איסור 'מעשה שבת'], ולצורך גדול של צנה (עפ"י שו"ת אגרות משה או"ח ח"א קכג).

ה. חולה שיש בו סכנה ונצרך לאכול מאכל אסור, מותר לו להתכוין להנות ממנו ולאכול מתובל ושמן וכד' (כן כתב בספר אור שמח הל' מאכלות אסורות יד, יד). אבל מי שאנסוהו לעבור עבירה, יתכן ואסור לו להרבות בהנאה, ויש לחלק בין זה ובין חולה שאכילתו נחשבת מצוה (עפ"י הגר"י זילברשטין – נדפס בקובץ 'דמות הכסא' עמ' קפ). ואולם באגרות משה (יו"ד ח"ב נט) משמע שאינו סובר לחלק בין חולה לאונס אחר אלא בכל אופן אסור להתכוין ליהנות מן האיסור. [ומבואר מדבריו (שם ובאה"ע ח"א קעו) שזה רק לרוב אבל לאבי מותר. ויש מקום לומר שאף לפי אבי אסור כאשר מוסיף במעשה. לא נחלקו אלא כשמתכוין ללא שום מעשה נוסף. מאידך י"ל שגם לרוב מותר כיון שהוא אנוס ממש, והרי בסוגיא לא מדובר אלא בשאי אפשר ללא טורח].

יש מקומות שהתירו אף להתכוין להנאתו – כאשר נצרך להציל משום פיקוח נפש (ע' יומא פד: וברשב"א ור"ן ס"פ האורג; משנ"ב שכח, יג ושער הציון; אגרות משה יו"ד ח"ב לה).
ו. נראה שלא פטרו לרבי יהודה בשאי אפשר ולא מכוין אלא באיסור הנאת גוף האדם, או באיסור התלוי ברצון וניחוחתא, אבל איסור התלוי במעשה אסור לרבי יהודה אפילו בדלא אפשר (עפ"י חזון איש ג,ו).

וכן בשא"א ומתכוין שהתיר אביי לרבי יהודה [ללשון אחרונה], יש אומרים שלא התיר אלא כשאינו עושה שום מעשה בגופו וההנאה באה מאליה, אבל במעשה אסור, כגון גריית כסא בשבת שא"א לו להגביה אלא בטורח גדול, אינו מתיר בשמתכוין גם לחריץ (עפ"י פני יהושע). ואולם בתורי"ד כאן נקט שאין חילוק בדבר.

דף כו

- מז. א. האם מותר לישב ולהנות מצלו של היכל מבחוץ?
ב. כיצד האומנים נכנסים לתקן בבית קדשי הקדשים?
ג. האם יש מעילה בקול, במראה ובריח?
ד. דברים שנעשית מצוותם – האם יש בהם מעילה / איסור הנאה?
ה. באלו אופנים נפסלת פרה אדומה או עגלה ערופה בעבודה? ומה הדין כשעלה עליה עוף או זכר?
ו. מוכרי כסות, האם מותר להם להיות מעוטפים בבגד כלאים כדרך שהמוכרים עושים, אם לא?
א. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שהיה יושב בצלו של היכל ודורש כל היום כולו, ואף על פי שמתכוונים להנות מן הצל, והלא לרוב אסור במתכוין אפילו כשאי אפשר בדרך אחרת – לפי שהיכל לתוכו עשוי והנאת צלו החיצוני (עכ"פ לצורך הרבים וצורך מצוה. מפרשים) אינה אסורה (שאינה כדרך הנאתו. רש"י. ור"ח כתב שאין קדושה בצלו).
- ב. לולים (= פתחים, חלונות) היו פתוחים בעליית בית קדשי הקדשים, שבהם משלשלים את האומנים בתבות, כדי שלא יזונו עיניהם מבית קדשי הקדשים. ופרשו בגמרא שמצד הדין אין איסור בדבר (שהרי מראה אין בו משום מעילה מדאורייתא, וכיון שנכנסים לצורך תיקון, אין מסתבר לאסור כלל. עפ"י תוס'), אלא מעלה עשו בבית קה"ק.

ג. אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: קול ומראה וריח אין בהם משום מעילה. אבל איסור יש בדבר.

משמע בגמרא [בלשנא בתרא] שהעומדים בתוך המקדש (לשמש) הואיל ואי אפשר להם שלא להיות שם, לפי אביי אליבא דרבי יהודה מותר להם להתכוין ליהנות ממראה הקודש, ולרבי אסור. והעומדים בחוץ לדברי הכל אסור להם (להתקרב לעזרה כדי ליהנות. תוס') לדברי הכל.

פירש רב פפא שהריח, הואיל ויש בו ממש (בסממנים. רש"י), לכן רק לאחר שתעלה תמרתו אין בו מעילה שכבר נעשית מצוותו, אבל קודם לכן – המריח מעל [ואין בו כרת].

ומשמע בסוגיא שקול ומראה וריח, כשם שאין בהם מעילה, כך אין בהם איסור תורה בשאר איסורי הנאה.

א. בתוס' (ד"ה לאותן. ע' מהרש"א) משמע שגם לאחר שעלתה תמרתו אסור להנות בריח על ידי

עשיית מעשה. ובתוס' ישנים (ביומא טו.) נראה לכאורה שהמריח קטורת קודם שתעלה תמרתו

– מעל מדרבנן, לאחר שתעלה תמרתו – אף מדרבנן אין בו איסור מעילה.

ב. כתב רש"י שהמעילה היא באופן שנתנו בביתו על גבי גחלים והריח. וכתב בערוך–לגר

(בכריתות ו) שהוא הדין כשמריח הסממנים בעינם ללא גחלים [תדע, שאם מותר בכגון זה היו יכולים

להעמיד דברי ריש לקיש שריח אין בו מעילה כגון במריח פרי של הקדש וכד' – אלא ודאי אף בכגון זה אסור.

עפ"י הגרש"א].

ויש מדייקים מלשון הרמב"ם (מעילה ה, טז) שדוקא בשעת עליית התימורת מעל, לא אחר כך

וגם לא קודם.

ג. כתבו אחרונים (משנה למלך כלי המקדש ה, ו; שו"ת הרשב"י החדשות רצו ועוד): הנוטל כלי של הקדש

ומשתמש בו לצורך ראייה (כגון גר) או לשמיעה (כגון כלי שיר) – מעל. לא אמרו קול ומראה

אין בהם משום מעילה אלא כשלא עשה מעשה איסור, כגון שהשיר היה בהתר ונהנה אדם

בשמיעתו.

ויש מי שצייד לחלק בין גר הדולק, שודאי אם לקחו להנאתו – מעל, שהרי מכלה את הדבר

וגם שימושו לאור הנר נחשב שימוש גמור ואינו בכלל 'מראה', ובין נטילת כלי שיר, שאין

שם כילוי וגם אין שם הנאה מלבד שמיעת הקול, שלא מעל (ע' אבי עזרי מעילה ה, טז). אך מסברא

נראה שהואיל והיא הנאה השוה ממון, אסורה מהתורה בכל איסורי הנאה אעפ"י שאינה דומיא ד'אכילה' הנכנסת

לגוף. עפ"י הגרש"א].

ע"ע בכל זה: כפות תמרים ר"ה כח. שער המלך יו"ט ה, טז; מעילה א, יד; מנחת חינוך קכו; אור שמח שבת

א, ח; קהלות יעקב נדרים ל; מנחת ברוך פד; חדושי ר' אריה לייב ח"ב נט; בית ישי ל.

ד. מבואר מדברי רש"י ותוס' שאין איסור תורה להנות מקול ומראה. וצ"ע במה שסתם בשו"ת

משיב דבר (ח"ב עד) לשמוע מסוגיתנו שהוא איסור תורה. וכן צידד באגרות משה (יו"ד ח"ב קיא.

עפ"י הסוגיא בראש השנה כח) שאיסור הנאה משמיעת קול הוא מדאורייתא.

ובתוס' הביאו שמהירושלמי משמע שקול ומראה אין בהם איסור להנות, דלא כתלמוד דידן

(עפ"י תוס' בסוכה נג כפי שפרשם בשער המלך הל' יו"ט ה, טז).

ה. נראה שלא אמרו איסור אלא בנהנה מקול כלי השרת, אבל לא בנהנה משירת הלויים, שאין

כאן שימוש בדבר של הקדש (עתוס' כריתות ו. ד"ה קול. ונראה פשוט שאין איסור לשמוע הקלטה של

שירת הלויים. עפ"י שיעורי הגרש"א].

ו. משמע בט"ו (יו"ד קמב סק"ג) שהנאת חימום אינה כהנאת מראה, ואסורה מדאורייתא. ובשו"ת

אגרות משה (או"ח ח"א קכג) חכך בדבר מצד הסברה.

גחלת של הקדש – מועלים בה. שלהבת של הקדש – לא נהנים (מדרבנן) ולא מועלים (ביצה

ל.ט).

ד. כל דבר שנעשית מצוותו אין בו משום מעילה ומותר ליהנות ממנו מן התורה [אבל מדרבנן מצינו בו איסור, כמו שאמרו בריה הקטורת לאחר שנעשית מצוותו], מלבד תרומת הדשן שנאמר בה ושמו – שלא יהנה. וכן בגדי כהונה ביום הכפורים לדעת חכמים שטעונים גניזה (והניחם שם. ואילו רבי דוסא סובר שראויים הם לכהן הדיוט). וכן עגלה ערופה, אסור להנות בה לאחר שנעשתה מצוותה (וערפו שם – שם תהא קבורתה).

[וכן באברי שעיר המשתלח, נחלקו החכמים אם יש איסור תורה ליהנות מהם (שנאמר אל ארץ גזרה), אם לאו (ע' יומא סו. מעילה יא:).

שור הנסקל אסור לאחר סקילתו ואין זה נחשב 'נעשית מצוותו' שהרי עיקר איסורו הוא לאחר סקילה (ועתוס' ביומא).

אפר הנשרפין מותר בהנאה לכתחלה, מפני שנעשית מצוותן (משנה סוף תמורה ותוס' שם). ואולם ריח הקטורת לאחר שעלתה תמרתו, משמע בתוס' שאסור בהנאה מדרבנן, כנוכר. ועבודה זרה אסורה לאחר שריפה משום 'ולא ידבק בידך מאומה' (כדלהלן כו: רמב"ם הל' עכו"ם ז, ג; תוס' תמורה לג:).

ע"ע בפירוט במעילה יא.

ה. הכניסה (לעגלה או לפרה אדומה. ערש"י ותוס') לרבקה (= מתקן לקשירת כמה בהמות יחדיו) ודשה – כשרה (שלא נתכוין לכך וגם אין נוח לו בדישתה כי גם בלעדיה התבואה נידושה, או משום שאינו רוצה בטרחתה, כי סתם פרה צעירה היא. עפ"י תוס'). ואם נתכוין בהכנסתו לרבקה שתינתק וגם תדוש – פסולה, ואעפ"י שאי אפשר לו שלא תיכנס לשם כדי לינתק, הואיל וחפץ בעבודתה – נפסלה (כתוב עבד וקוראים 'עובד' – מה 'עבד' נוח לו, עף 'עובד' בשנוח לו).

וכן לענין עליית משא על הפרה; שכן עליה עוף – כשרה. עלה עליה זכר – פסולה, הואיל ונוח לו בכך ולרצונו הוא.

א. זה שאמרו שעליית זכר פוסלת – כחכמים, אבל רבי אליעזר מכשיר אפילו נתעברה. וכן רבי יהודה מכשיר כשעלה עליה זכר מעצמו, מלבד אם העלה עליה האדם את הזכר. ואפשר שהדברים אמורים אף לרבי אליעזר, ובאופן שרואה בשעת עלייה ונוח לו (עפ"י תוס').
ב. לדעת הר"ש (פרה ב, ג), העול פוסל את הפרה אף ללא ניותא של הבעלים, שלא כעבודה. ואין נראית כן דעת הרמב"ם.

ו. מוכרי כסות מוכרים כדרכם הגם שמעוטפים בבגד כלאים, ובלבד שלא יתכוונו להנות מהבגד – להגן מפני החמה / הגשמים. ואף על פי שאפשר לו בלא העיטוף – דבר שאינו מתכוין מותר, וקרבי שמעון (דלא כרבא ללשנא קמא שאסר אף לרבי שמעון). אבל לרבי יהודה אסור. והצנועים, הפורשים מן הכיעור ומן הדומה לו – מפשילים לאחוריהם במקל.

כתב הבית-יוסף (יו"ד שא) בדעת הרמב"ם: אין התר למוכרי כסות אלא כשנושאים הבגד על כתפם וכדו' אך לא בלבישה גמורה, (וכן ניתן לדייק מלשון כמה מהראשונים – ע' ר"ח כאן; פיה"מ לרמב"ם כלאים ט, ב ובשנות אליהו שם; רשב"א נדה סא: ועוד. ומשמע בריטב"א שטעם החילוק הוא מפני שבהעלאה, הטורח מרובה על ההנאה ואפשר שאינו נהנה אבל דרך מלבוש ודאי נהנה. ויש מי שכתב שלדעת הרמב"ם לבישה גמורה אסורה אפילו אם באמת לא נהנה מהבגד כלל, משא"כ בהעלאה. ע' אבי עזרי (קמא) כלאים י, יח). אבל הש"ך והט"ז חולקים וסוברים שאפילו בלבישה ממש מותר (כמשמעות לשון רש"י, וכ"כ הר"ש), וכגון שלובשים כדי להראות מדת הבגד או כדי להקל משאם.